

Vis. can. 1756, str. 1377. Škof. arhiv v Szombathelyu. — 124. Korabinsky, n. d., 365. — 125. Csánki, n. d., III, 22. — 126. Nadbiskupski arhiv Zagreb. Protokoli: Br. 3/III. Kanonske vizitacije: Različne. — 127. Nadbiskupski arhiv Zagreb. Protokoli: Br. 70/I. Archidiaconatus Bexin, ann. 1690. — 128. Nadbiskupski arhiv Zagreb. A. Bekšin, Br. 75/VI. — 129. Korabinsky, n. d., 365. — 130. Payr, Egyháztörténeti emlékek, I, 110. — 131. Vis. can. 1698, 733. Škof. arhiv v Szombathelyu; prim. Kronika, VI, 87. — 132. Korabinsky, n. d., 404. — 133. Vis. can. 1698, 746. Škof. arhiv v Szombathelyu; prim. Kronika, VI, 87. — 134. Payr, Egyháztörténeti emlékek, I, 118 — in prim. Barthos-Kurucz, Egyetemes történelmi atlasz, str. 28. (Eng. szám. 11903/1932, VIII/C.).

— 135. Payr, n. d., I, 117. — 136. Vis. can. 1698, 795; prim. Kronika, VI, 89. — 137. Klekl Jožef ml., Törniscse. Kalendar Srca J. 1910, 59. — 138. Csánki, n. d., III, 117. — 139. Nadbiskupski arhiv Zagreb — Protokoli: Br. 1/I, Acta visitationum canonicarum. Tomus XIII, ab anno 1622 usque 1649. — 140. Nadbiskupski arhiv Zagreb — Protokoli Br. 3/III, Acta visit. canonicarum, ... ab anno 1650 usque 1669. — 141. Nadb. arh. Zagreb — Protokoli Br. 70/I, Arch. Bexin, ann. 1688—1693. — 142. Ivan Zelko, Statistika prebivalstva v Prekmurju. Kronika, VI, 90. — 143. Vis. can. 1720 za župnijo Turnišče. Nadb. arh. Zagreb — 144. Vis. can. 1750 za župnijo Turnišče. Nadb. arh. Zagreb. — 145. Korabinsky, n. d., 786.

ZAČETKI KEMIČNE INDUSTRIJE V LJUBLJANI IN NJENI OKOLICI

IVAN SLOKAR

Že v prvih začetkih človeške kulture so poznali barve, strojila, strupe in zdravila. Znano je že bilo pridobivanje kovin iz rud kakor tudi njihovo legiranje, izdelovanje lončevine in stekla. Vse to je slonelo skozi stoletja na empiričnih dognanjih in se je uveljavljalo v skromnem rokodelskem obsegu. Do industrijskega izdelovanja kemikalij je bila potrebna še dolga pot, prav tako tudi do analitične in sintetične kemije. Začetki kemične industrije se pojavljajo šele v XVIII. stoletju.

I. INDUSTRIJA BARV

Preden so se pojavile in uveljavile sintetične barve, so pridobivali barvila ali iz mineralnih ali iz vegetabilnih snovi.

Od mineralnih barv so izdelovali na slovenskih tleh (in sicer na Koroškem) od leta 1759 naprej svinčeno belino, svinčeno gladčino in minij, v Idriji od leta 1782 naprej cinober.

Kmalu nato so začeli izdelovati barve iz vegetabilnih snovi v neposredni bližini Ljubljane in sicer barvila iz barvnega lesa. uvoženega preko Trsta iz prekomorskih dežel.

Prvi, ki se je lotil tega posla, je bil Jožef Desselbrunner, lastnik suknarne na Selu pri Ljubljani. Postavil je leta 1787 v suknarni mlin za rezanje in drobljenje barvnega lesa vseh vrst. Ni nameraval proizvajati taka barvila le za potrebe svoje suknarne, ampak tudi za splošno razpečevanje. Zaradi tega je razglasil postavitev tega mlina v vseh notra-

njeavstrijskih deželah kakor tudi v Trstu in v Gorici, kjer takih obratov ni bilo. Ko je Desselbrunnerjeva suknarna v začetku XIX. stoletja propadla, je prenehalo tudi izdelovanje barvil.¹

Pozneje je šele leta 1830 nastal enak obrat v Radečah pri Zidanem mostu, kjer je postavil mlin za rezanje in drobljenje barvnega lesa Janez Pothorn, lastnik tamkajšnje papirnice.²

Podoba je, da je bilo precejšnje povpraševanje po takih barvilih, ker je postavil Fidelis Terpinc leta 1840 v Vevčah na desnem bregu Ljubljance poleg stiskalnice za olje tudi tovarno barvnega lesa. Od leta 1842 naprej je bila ta tovarna v sklopu industrijske družbe »Mehanična tovarna olja, papirja in barvnega lesa«. Mlin za rezanje in mletje barvnega lesa je imel dva stroja za skobljenje in rezanje, dva stroja za struženje, dva mlinska kamna za mletje v prah.³

Obrat za brušenje barvnega lesa je bil prenesen leta 1853 v mlin za žito, ki je stal nasproti fužinske graščine na desnem bregu Ljubljance. Oljarna je bila opuščena, nato se je leta 1860 izpremenil naziv firme v »C. kr. privilegirana mehanična vevška tovarna papirja in barvnega lesa«.⁴ Papirnica je prešla leta 1870 v last graške družbe Leykam. Ob tej priložnosti je prevzel z dnem 1. julijem 1870 tovarno barvnega lesa Fidelis Terpinc.⁵ Dne 3. decembra istega leta je bila vpisana v trgovinski register pod firmo »Kaltenbrunner Farbholzfabrik Fidelis Terpinz« in 20. maja 1873 kot »K. k. privilegierte Kaltenbrunner Farbfabrik«. Fidelis Terpinc

je umrl 15. februarja 1875, za njim je vodila podjetje njegova vdova Jožefina. Leta 1882 je postal lastnik tovarne Janez Baumgartner, ki je prenesel sedež firme v Ljubljano. Leta 1887 se je firma spremenila v komanditno družbo pod nazivom »K. k. privilegierte Kaltenbrunner Farb- und Gerbstoffabrik Fidelis Terpinz Nachfolger Kommanditgesellschaft«. Javna družbenika sta bila Janez Baumgartner in Pavel Zeschko. Po preteku petdesetih let je bil obrat ustavljen in je bila firma dne 11. novembra 1937 izbrisana iz trgovskega registra,⁶ torej 97 let po ustanovitvi.

II. INDUSTRIJA VITRIOLA

Bakreni vitriol ali modra galica se uporabljala pri barvanju in kot sredstvo za pobijanje rastlinskih škodljivcev. V Avstriji so modro galico uvažali. Šele ko je začela država pod vplivom merkantilizma pospeševati avtarkične težnje, je nastalo tudi zanimanje za domačo proizvodnjo modre galice. Dne 10. julija 1769 so bile pozvane vse deželne vlade, naj poročajo: 1. Od kod se preskrbujejo s potrebno modro galico, 2. Kakšne cene zanjo plačujejo, 3. S kakšnimi carinami oziroma mitninami je obremenjena tuja in domača modra galica, 4. Koliko znaša letni konsum v deželi, 5. Ali bi kazalo obremeniti tujo modro galico z višjo carino ali pa uvoz sploh prepovedati.⁷ To zanimanje državne uprave je dalo povod za začetek industrijske proizvodnje modre galice, ki se je začela v 80 letih XVIII. stoletja najprej na Češkem, kjer se je v XIX. stoletju razvila v mogočno industrijsko panogo.⁸

V Ljubljani se je lotil ustanovitve tvornice vitriola Jožef Pinhak, rojen na Moravskem, od leta 1796 naprej šentjakobski župnik v Ljubljani. Čeprav je bil izrazit prosvetljeni janzenist in član framasonске lože,⁹ ni maral zaradi svojega duhovnega poklica postaviti in voditi industrijskega podjetja pod lastnim imenom. Zaradi tega je stopil v stik z zvonarjem Janezom Jakobom Samasso, ki je imel svoje podjetje v območju šentjakobske župnije. Samassa je vložil kot pooblaščenec nekoga Jožefa Ignaca Friberta junija 1798 prošnjo na deželno glavarstvo, da bi dovolilo Fribertu postavitev kemično-tehniškega laboratorija, v katerem bi poskušal izdelovati modro galico in nekatere barve. V ta namen da namerava Fribert kupiti hišo vdove Antona Tomaža Linharta v današnji Streliški ulici št. 24. Ljubljanski magistrat je predlagal ugodno rešitev te prošnje, češ da v Ljubljani takega laboratorija še ni in da bi bilo

to podjetje v splošno korist.¹⁰ Očitno je bilo, Jožef Ignac Fribert le fingirano ime, ker je Linhartovo hišo kupil 1. julija 1798 župnik Pinhak, medtem ko je dobil dozdevni Fribert dovolilo za postavitev tovarne šele proti koncu julija istega leta.¹¹ To domnevo potrjuje poročilo policijskega ravnateljstva v Ljubljani z dne 9. maja 1799, ki navaja, da je župnik Pinhak tovarno vitriola na kupljenem posestvu že večinoma dogradil.¹²

Kmalu nato je začela obratovati Pinhakova tvornica vitriola s firmo Jožef Ignac Fribert. S tem nazivom je zaprosila za naslov »privilegirana tovarna«. Magistrat je zadevno poročal okrožnemu glavarstvu dne 9. januarja 1801 in predlagal, naj se »Fribertu« dodeli »izključni privilegij«, če se poteguje le za to, da bi bilo njegovo podjetje edina tvornica vitriola in kemičnih izdelkov na Kranjskem in to »spričo z velikimi stroški postavljenega tovarniškega poslojja«,¹³ ki ga je v resnici postavil Pinhak. Tvornica je res dobila privilegij in nek uradni spis z dne 21. marca 1801 je naslovljen na »privilegirano tovarno vitriola v Ljubljani.«¹⁴

Župnik Pinhak je bil velik špekulant. Pri svojih trgovskih poslih je nastopal zdaj pod svojim imenom zdaj pod firmo tvornice vitriola, kakor je pač kazalo.

Da bi si preskrbel poceni kurivo, je zaprosil leta 1800 magistrat, naj mu za rezanje šote odstopi primeren svet na Ljubljanskem barju. Dobil je 25 oraloj barjanske zemlje na Volarju, toda s pogojem, da mora, ko bi tega sveta ne rabil več v ta namen, prositi za spremembo rabe.¹⁵ Dne 24. avgusta istega leta je vložila tvornica vitriola Jožef Ignac Fribert prošnjo na deželne stanove, da bi ji dali v zakup svoj travnik ob Grubarjevem mostu (na Prulah) za 10 let, da bi postavila ondi opekarno, ki bi jo kurila s šoto. Ta prošnja je bila 21. marca 1801 zavržena.¹⁶

Istočasno je prodajal Pinhak šoto drugim potrošnikom, pri čemer je nastopala kot prodajalka »privilegirana tvornica vitriola.«¹⁷ Pinhak je bil tudi lastnik ladje za prevoz z Barja v Ljubljano. Skozi celo poletje 1802 jo je uporabljala uprava ljubljanske kaznilnice za prevoz šote za široko potrošnjo, pri čemer so služili kaznjenci kot delovna sila.¹⁸

Spričo tako velikopoteznega industrijskega in trgovskega udejstvovanja v težkih časih Napoleonovih vojn je razumljivo, da je prišel Pinhak v finančne težave. Za posojilo v znesku 7100 goldinarjev, ki mu ga je dal njegov brat dr. Karel Pinhak, je izdal zadolžnico z dne 19. septembra 1801, s katero je zastavil

župnik Jožef Pinhak, »lastnik kemične tovarne v Ljubljani«, svojemu bratu tovarno in laboratorij z vsemi napravami in zemljišče na Volarju.¹⁹ Imel je še druge dolgove v domačih krajih in kot tovarna vitriola tudi v tujini. Ko je dunajsko podjetje Franc Hebenstreit zahtevalo plačilo ostanka dolga v znesku 1441 goldinarjev, je temu upniku tvornice vitriola pisal župnik Pinhak dne 20. septembra 1802 naslednje: »Gotovo vam je znano, da sem doslej vodil tukajšnjo tvornico vitriola pod firmo Jožef Ignac Fribert. Neugodni časi, ki so nastopili, popolno pomanjkanje bakra, izgube pri državnih vrednostnih papirjih in visoke obresti za dolgove so me tako izčrpale, da mi je nemogoče nadaljevati z obratovanjem.«²⁰

Nato je tovarna vitriola v Ljubljani prenehala z obratovanjem in prišla v konkurz. Zgradba je bila prodana na javni dražbi dne 22. novembra 1803.²¹

O obsegu proizvodnje te tvornice niso ohranjeni podatki. V poslovnih krogih je morala biti znana že iz razloga, ker je zapustila precej neporavnanih dolgov in so njeni upniki utrpeli veliko škodo. Zategadelj omenja »Leipziger merkantiles Adressbuch vom Jahre 1804«, da je tovarna modre galice »Fribert & Co.« v Ljubljani prenehala.²² Enako navaja nekaj let pozneje Hoff, da je »kemična tovarna v Ljubljani« v dotedanjih vojnih periodah propadla.²³

Po Pinhakovi smrti (1814) je prišla v konkurz tudi tvornica vitriola v Šmarjeti pri Zagorju, last njegovega brata, pri kateri je bil tudi sam udeležen.²⁴

III. INDUSTRIJA MILA

Milo je izdelovalo v Ljubljani leta 1837 le sedem milarjev v majhnih obratih, v katerih je bilo zaposlenih skupno pet pomočnikov. V letu 1860 je bilo le še pet takih mojstrov.

Prvo tovarno mila sta ustanovila leta 1861 Partel in Zeschko na Poljanski cesti (danes številka 16). Obratne naprave so bile kolavdirane dne 31. januarja 1861. To podjetje ni bilo kos konkurenci dunajskih in tržaških tovarn. Že leta 1864 ni bilo več v obratu in sta lastnika dala hišo v zakup Karlu Scheidlerju, ki je nameraval postaviti v njej tovarno vžigalic.²⁵

IV. TOVARNE KISA

V Ljubljani je ustanovil prvo tovarno kisa v začetku leta 1845 J. Globočnik in sicer v šempetrskem predmestju št. 22 (danes Tru-

barjeva cesta 38). Izdelovala je vinski kis, esenco vinskega kisa in kis iz dišavnih zelišč.²⁶ Drugo tovarno te vrste sta ustanovila Janez Julij Kanc in Janez Baumgartner. Bila je tako pomembna, da sta dobila 6. aprila 1854 deželno tovarniško koncesijo.²⁷

V. INDUSTRIJA NETIL IN VZIGALIC

Od primitivnega vžiganja z drgnjenjem polen in čuvanjem žerjave pred ugasnitvijo je trajalo dolgo časa, da je človek iznašel način hitrega vžiganja. Od XIV. stoletja naprej so vžigali s pomočjo jekla, kresilnega kamna in ostružkov. Proti koncu XVII. stoletja so uporabljali namesto ostružkov kresilne gobe. Ta način vžiganja je ostal v splošni rabi do četrtega desetletja XIX. stoletja, ko so začeli uporabljati žveplene klinčke, žveplenke ali vžigalice. Za vžiganje so uporabljali luknjičasto gobo (*Polyporus fermentarius*), ki je rasla posebno na starih bukovih deblih. V začetku XIX. stoletja so tudi na slovenskem ozemlju nabirali te gobe. Pojavili so se tudi podjetniki, ki so izkoriščali celo odpadke teh gob za izdelovanje umetnih kresilnih gob v listih. Tako »tovarno« kresilnih gob je ustanovil Alojz Kutiaro v Ajdovščini in ljubljanski trgovec Janez Kristijan Kanc v Planini pri Postojni. Postopek pri izdelovanju teh umetnih kresilnih gob je bil naslednji: neporabne odpadke kresilnih gob so zmleli v prah, ki so ga z dodatkom vode pretvorili v testo. Testu so prilivali vedno več vode in so končno s posebnimi kalupi zajemali plavajočo maso v obliki listov. Te liste so stiskali med volnenim blagom in nato dobro sušili. Čeprav je bila ta kresilna goba v listih prekompaktna in zategadelj slabša od pristne gobe, je šla vendar v promet, ker je bila cenejša. Niso je prodajali le na domačem trgu, ampak so jo tudi izvažali na Tirolsko, na Bavarsko, v Švico, v Strassburg, v Italijo in v druge dežele. Na stotine revežev in otrok je imelo nekaj zaslužka iz nabiranja gob v gozdovih med Ajdovščino in Postojno.²⁸

Kanc je prenesel leta 1828 svojo tvornico v Ljubljano. Njeni prostori so bili na današnji Titovi cesti št. 36 na vogalu Pražakove ulice. Leta 1829 je dobil Kanc patent za dobo 5 let za svojo iznajdbo izdelovanja dišeče lužene kresilne gobe. Leta 1833 je zaposloval 15 delavcev. Umrl je 12. decembra 1834, narkar je tvornica prenehala.²⁹

Še preden je prenehala Kančeva tvornica, je napredek tehnologije omogočil vžiganje brez jekla, kresilnega kamna in kresilnih

gob. Pojavile so se prve vžigalice, čeprav z uporabo zdravju škodljivega fosfora.

Prvi, ki se je v Ljubljani lotil izdelovanja kemičnih vžigalnikov, je bil Josip Hufnagel iz Gradca, ki je dobil 22. novembra 1846 potrebno dovolilo. Njegova tovarna je bila v Krakovskem predmestju v Gradaški ulici št. 8. Hufnagel se ni preselil v Ljubljano, živel je naprej v Gradcu. Zaradi nekega požara v Krakovskem predmestju mu je bilo 3. decembra 1849 ukazano, da mora prenesti svojo tvornico izven mesta. Podoba je, da je zaradi tega tovarno opustil, ker se pozneje nikjer več ne omenja.³⁰ To je tembolj verjetno, ker je že marca 1850 Ferdinand Wetsch vložil na okrajno glavarstvo prošnjo, da bi mu dovolilo izdelovanje vžigalic. Za postavitev tovarne je sklenil 21. februarja 1851 družbeno pogodbo, s katero so postali njegovi družbeniki Karl Holzer, Ferdinand Fichtenau in Franc Hing. Dne 13. marca istega leta je razpravljaj občinski svet o njegovi prošnji za postavitev tovarne.³¹ Wetschu ni bilo sojeno, da bi ta načrt izvršil, ker je umrl 23. maja istega leta.³² Po njegovi smrti so postavili njegovi družbeniki z dovoljenjem magistrata na ljubljanskem polju za šempetrskim predmestjem, tam, kjer stoji danes hiša v Slomškovi ulici št. 20, poslopje za tovarno vžigalic in dobili od magistrata uporabno dovoljenje. Dne 1. novembra 1851 je bila tovarna že v obratu.³³ Oktobra 1852 je odredil magistrat, da bodo letni sejmi za konje in rogato živino v bodoče v Kravji dolini na prostem polju poleg tovarne vžigalic.³⁴

Podoba je, da je prešla ta tvornica leta 1852 v last Ludvika Hyacinta Reddija, trgovca z železnino in špecerijo v Ljubljani. Toda že decembra istega leta je bil otvorjen stečaj nad njegovim premoženjem in je bil narok za volitev upniškega odbora določen na dan 11. aprila 1853.³⁵ Če navaja ljubljanska zbornica za trgovino in obrt v svojem poročilu za leto 1852, da obstajata v Ljubljani dve tovarni vžigalic, sloni to brez dvoma na pomoti.³⁶ Sicer so navedbe zbornice tudi v poročilih za naslednja leta pomanjkljive. V svojem leta 1857 objavljenem poročilu za leta 1854 do 1856 ne omenja tvornice vžigalic v Ljubljani, čeprav je brez dvoma obstajala.³⁷ Šele v svojem poročilu za leto 1870 navaja, da je nastala leta 1854 Jožef Reddijeva fabrika za netila in da je leta 1858 prenehala fabrika za netila »Ludvika Reddija in tovarišev«.

Ko je bil zaključen stečajni postopek nad premoženjem Ludvika Reddija, so bržkone leta 1854 prevzeli tovarno njegovi ožji sorod-

niki in začeli zopet obratovati. Zbornica omenja, da je leta 1854 nastala tovarna za netila Jožefa Reddija.³⁸ V arhivskih virih je pa naveden v letih 1854 in 1855 kot tovarnar vžigalic Vincencij Reddi. Leta 1854 je ta »tovarnar vžigalic« sklenil z upravo kaznilnice na ljubljanskem gradu pogodbo, s katero se je obvezal staviti na razpolago ves za izdelavo tokov za vžigalice potreben material in plačati kaznjencem za izdelavo vsakih 1000 kosov tokov 7 krajcarjev. Namestništvo je to pogodbo odobrilo dne 21. maja 1854. Tudi v letu 1855 je bilo 20 kaznjencev zaposlenih z izdelovanjem teh tokov za isto tovarno. Toke so izdelovali iz robatega debelega rumenega papirja.³⁹

Ta tovarna vžigalic je prenehala z obratom leta 1857, nato je kupil tovarniško zgradbo Miha Ambrož in postavil na tem mestu parni mlin.⁴⁰

Tovarna vžigalic v Ljubljani je bila majhen obrat, zaradi česar ni mogla uspevati spričo premočne konkurence pomembnih podjetij v drugih avstrijskih deželah, posebno dunajskih in čeških. Tovarna vžigalic v Sušicah na Češkem je zaposlovala leta 1840 že okoli 400 delavcev.⁴¹ Da je bila nerentabilnost razlog za opustitev ljubljanske tovarne, je potrdil tudi ljubljanski magistrat, ki je na vprašanje goriškega magistrata odgovoril dne 11. aprila 1862, da je sicer obstajala v Ljubljani tovarna vžigalic, da je pa bila opuščena zaradi malenkostnega donosa.⁴²

Izdelovanja vžigalic v Ljubljani so se kmalu nato lotili tuji podjetniki. V začetku leta 1864 se je pojavil s tem namenom Karel Scheidler, tovarnar vžigalic na Dunaju. Vzel je v zakup hišo na Poljanski cesti (danes št. 16), v kateri je bila leta 1861 ustanovljena tovarna mila Partel & Zeschko.⁴³ Dne 24. III. 1864 je vložil Scheidler prošnjo, da bi mu magistrat dovolil izdelovanje vžigalic v tej hiši. Bil je odbit zaradi ugovora sosedov, ki so se bali nevarnosti požara in škodljivih žvepljenih hlapov. Dne 12. junija istega leta je zaprosil Scheidler, da bi se mu dovolila postavitev tovarne za poslopjem bivše rafinerije sladkorja. Zadevno dovoljenje mu je bilo izdano 18. junija 1864. Lastnik v ta namen izbranega zemljišča je bil William Moline, bivši ravnatelj bombažne predilnice. Scheidler je kupil to zemljišče in postavil svojo tovarno v današnji Potočnikovi ulici št. 2 na vogalu Poljanske ceste št. 69.⁴⁴

Dne 1. julija 1864 sta sklenila Ana Scheidler in Rudolf Böhm družbeno pogodbo in naslednjega dne je bila vpisana v trgovinskem registru tvrdka »Ljubljanska tovarna netil (Laibacher Zündwarenfabrik) Scheid-

ler & Böhm v Ljubljani.⁴⁵ Že iz skromnega obsega poslopij je razvidno, da je bila tvornica majhna. Po navedbah samega Scheidlerja bi zaposlovala pri polnem obratu 5 do 6 moških in 26 deklic, kar je bilo nezadostno za množično izdelovanje proizvodov, namenjenih široki potrošnji.⁴⁶

Razen tega nova tvrdka ni imela zadosti kapitala. Celo prejšnjemu lastniku zemljišča je ostala dolžna na kupnini 1500 goldinarjev, za kateri znesek se je Moline vknjižil. Podjetje ni uspevalo. Junija 1865 ga je kupil Avgust von Griesheim. Tudi novemu lastniku je primanjkovalo lastnih finančnih sredstev. Dne 31. januarja 1866 se je vknjižil na tovarno baron Julij von Griesheim za posojilo v ogromnem znesku 14.403 goldinarjev. Podjetje ni zmoglo tako velikih bremen. Od Griesheima ga je kupil dne 6. marca 1866 Karl Andrecht iz mesta Kassel v Nemčiji, ki ni nadaljeval z izdelovanjem vžigalic. Tovarniška poslopja in naprave je od njega kupil oktobra 1866 Franc Bogomir Czap, tovarnar vžigalic v Jihlavi na Moravskem. Tovarna je začela zopet obratovati kot podružnica Czapovega podjetja v Jihlavi. Tudi Czap je ostal na kupnini dolžan 3500 goldinarjev, za kateri znesek se je Andrecht vknjižil na tovarniških nepremičninah.⁴⁷

Franc Bogomir Czap je odstopil tovarno leta 1872 svojemu sinu Gustavu. Dne 13. septembra 1873 je bila vpisana v trgovinski register kot samostojno podjetje. Novi lastnik, ki je začel v času velikega avstrijskega finančnega poloma, ni imel več sreče kot njegovi predniki. Že leta 1876 je prišel v stečaj. Leta 1878 je izdražil nepremičnine ljubljanski trgovec Adolf Hauptmann. Šele leta 1896 je v istih prostorih začela zopet obratovati tovarna vžigalic Alojzija Černeta. Njegova tvrdka je bila registrirana 9. oktobra 1896 pod nazivom Gustava Czapa naslednik Alojzija Černe. Tudi ta je bil tako zadolžen, da je bil leta 1903 razglašen nad njegovim premoženjem stečaj. Dne 24. avgusta 1903 je bila njegova tvrdka izbrisana iz trgovskega registra.⁴⁸

Po toliko peripetijah je s tem prenehala ta zadnja ljubljanska tvornica žvepljenih klincev, ki so jo Ljubljančani imenovali na kratko »klinefabrika«, izraz, ki se je za poslopja, v katerih je delovala, ohranil do danes.

OPOMBE

1. Drž. a. LRS, Gub. a., fasc. 43, 1787—1791. —
2. Amtsblatt zur L. Z. od 22. maja 1830. —
3. Drž. a. LRS, nam. a., fasc. 21-2 (1854), Bericht der Handels- und Gewerbekammer Laibach für

- das Jahr 1853, str. 36; Jože Šorn, Razvoj papirnice Vevče, Ljubljana 1956, str. 23—27. — 4. Jože Šorn n. o. m. str. 27. — 5. Statistischer Bericht der Handels- und Gewerbekammer Laibach für das Jahr 1870, str. 290. — 6. Trgovinski register. — 7. I. Slokar, Geschichte der österr. Industrie, str. 556. — 8. I. Slokar n. o. m. str. 560 sl. — 9. Fr. Kidrič, Jožef Pinhak v SBL. — 10. Mestni a., Reg I, fasc. 151. — 11. R. Andrejka, Najstarejše ljubljanske industrije, Kronika III, str. 133, 134. Trditev Andrejke, da bi bil Fribert družbenik in tehnični vodja tvornice, ni nikakor utemeljena. — 12. Mestni a., Reg I, fasc. 63. — 13. Mestni a., Reg I, fasc. 148. — 14. Drž. a. LRS, Nov. stan. a., fasc. 38, No 458. — 15. Andrejka n. o. m. str. 135. — 16. Drž. a. LRS, Nov. stan. a., fasc. 38, No 458. — 17. Poziv z dne 11. febr. 1801 v Beilage zur L. Z. 1801 No 15. — 18. Mestni a., Reg I, fasc. 95. — 19. Drž. a. LRS, Relatenbuch deren beim Magistrat der Stadt Laibach vorgemerkten Schulden, Tom 10, lit X, 6. — 20. Drž. a. LRS, Relatenbuch, Tom 11, lit J, 2—3. — 21. Andrejka n. o. m. str. 179 in 180. — 22. Radics, »Krain im merkantilen Adressbuch von Jahre 1804« v Argo 1893. — 23. Heinrich Georg Hoff, Historisch-statistisch-topographisches Gemälde vom Herzogthume Krain, Laibach 1808, str. 141 sl. — 24. Andrejka n. o. m., Kronika III, str. 180. — 25. Mestni a., Reg I, fasc. 745 in codex XX/6. — 26. Intelligenzblatt zur L. Z. od 15. januarja 1845. — 27. Mestni a., fasc. 20, 1853—, Drž. a. LRS n. o. m., fasc. 21-2. — 28. Keess Stephan, Darstellung des Fabriks- und Gewerwesens im österr. Kaisterstaate, Wien 1819, I, 304, 305, Illyrisches Blatt 1820, str. 25. — 29. Drž. a. LRS, K. k. Provinzial-Handelskommission, Statistik 1832—1852; Gub. a., fasc. 31, 1835/36, N 11, Mestni a., fasc. 40, 1827—1836, fasc. 20, 1827—1836, fasc. 40, 1837—1946. — R. Andrejka, Kančeva tvornica vžigalnikov v Ljubljani v Glasniku muzejskega društva za Slovenijo 1936, navaja pomotoma, da je tvornica prenehala l. 1839. — 30. Mestni a., Reg I, fasc. 427 in 558; Vrhovnik, Trnovska župnija, str. 88, navaja pomotoma, da je to tovarno ugonobil požar. Enako ne drži trditev Andrejke (Kronika I, str. 58), da je obstajala ta tovarna okoli leta 1822 in da je okoli leta 1837 pogorela. — 31. Mestni a., Reg I, fasc. 559, in zapisnik mestnega sveta z dne 13. marca 1851. — 32. Amtsblatt zur Laibacher Zeitung od 17. oktobra 1851. — 33. Mestni a., Reg I, fasc. 559. Ne drži trditev R. Andrejke (Razvoj ljubljanskih industrij med 1859 in 1869 v Kroniki VI, str. 91), češ da je trgovec Ludovik Reddi zgradil leta 1851 to prvo tvornico vžigalic v Ljubljani. — 34. Mestni a., Reg I, fasc. 561, Anhang zur Laibacher Zeitung od 29. oktobra 1852. — 35. Amtsblatt zur Laibacher Zeitung od 21. decembra 1852, Drž. a. LRS, registri namestništva. — 36. Bericht der Handels- und Gewerbekammer Laibach über den Zustand des Handels- und der Industrie im Jahre 1852 (Laibach 1853), str. 83. — 37. Bericht der Handels- und Gewerbekammer Laibach über die Zustände in den Jahren 1854, 1855 u. 1856, Laibach 1857. — 38. Statistično po-

ročilo zbornice za trgovino in obrt v Ljubljani za leto 1870, Ljubljana 1872. — 39. Drž. a. LRS, nam. a., fasc. 33-8, in registri namestništva 1852—1854. — 40. Andrejka, Razvoj ljubljanskih industrij med 1859 in 1869 v Kroniki VI (1939), str. 91, Novice 1858, str. 143. — 41. Slokar I., Geschichte der österr. Industrie, str. 573. — 42. Mestni a., Reg I, fasc. 745. — 43. Mestni a., codex

XX/6. — 44. Mestni a., Reg I, fasc. 745. — 45. Trgovinski register. — 46. Mestni a., Reg I, fasc. 745. — 47. Drž. a. LRS Zemljiška knjiga, Gult St. Peter, tomus I, fol. 185 in 186. — 48. Zemljiška knjiga, Trgovinski register; Mestni a., knjiga hiš, Statistična poročila Zbornice za trgovino in obrt Ljubljana za leta 1870, 1875 in 1880, ki navajajo nekoliko netočnih podatkov.

VRHNIŠKA LOKALNA ŽELEZNICA

JOZE JENKO

V letu 1836, ko so avstrijski vojaški pionirski oddelki, državni in privatni inženirji pregledovali teren in predlagali traso za bodočo dvotirno progo Dunaj—Trst, so se oglašali tudi zasebni interesenti ter začrtovali poti te važne gospodarske glavne proge. Obstajal je predlog, naj teče bodoča magistrala ob severo-vzhodnem robu Ljubljanskega barja ter nato nadaljuje pot mimo Vrhnike oziroma v njeni neposredni okolici. Ta mojster je bil znani napredni agrarec Peter Leskovic. Mož je bil doma v vasi Vihašče ob cesti med Logatcem in Idrijo. Kot gospodarstvenik se je zanimal tudi za prometne razmere. Spoznal je, da so bodoče železnice pravi blagoslov za kraje, ki se jih bodo dotaknile nove iznajdbe. Ker takih vzponov, kakor so npr. proti njegovemu domačemu kraju, parni stroji ne bodo zmogli, je vsaj notranje želez, da se vije bodoča proga v njegovi bližini. Tako kaže nam dosegljiva prva, s peresom črtana karta z vrhniško železnico. Sicer je predvideval dve inačici iz Ljubljane. Prva smer nakazuje pot proti Gorenjski ob Savi in Sori skozi oziroma mimo Medvod, Skofje Loke, Poljan do Hotavelj. Druga, za naš predmet važna varianta pa teče od Ljubljane dalje ob državni cesti do Vrhnike oziroma njene neposrednje bližine in dalje proti Podlipi, Smrečju, Dobračevi in Fužinam v strogi zahodni smeri mimo Sovodnja. Na poti med Kopačnico in Mravljami se obe inačici zvežeta pri Cerknem in združeni nadaljujeta pot do Mosta ob Soči (Sv. Lucije) in dalje, da čim preje dosežeta Trst.¹

Po daljšem razpravljanju, kje naj dvotirna magistrala teče od Celja dalje proti Ljubljani, se je vlada odločila zaradi bodočega odcepa proge proti Zagrebu, da naj se vije ob Savinji in Savi, čeprav je bila začrtana proga pod Kamniškimi planinami po Črnem grabnu ali ob rečici v Tuhinjski dolini do Ljubljane za 76 km krajša. Takratne teh-

nične priprave namreč niso dovolile, da bi pod Šent Gotardom rili v 3800 m dolg predor.²

Trasa nadaljuje svojo pot na desnem bregu Ljubljanice, preko katere naj bi vodilo pet zaporednih mostov, zavije nad Zalogom na levi breg in zopet prekorači reko južno od Ljubljane, od koder nadaljuje po dolgem, nizkem nasipu čez Barje. Severno od vasi Gorice zavije proga na desno in preseka državno cesto v sredini med Logom in Vrhniko, kjer se obrne proti Podlipi. Po tej verziji bi bila to druga varianta med Ljubljano in Vrhniko.³

Skoraj je minilo pol stoletja, ko so začeli gospodarstveniki tretjič obravnavati vrhniško železnico. Za njeno predkoncesijo je zaprosil dne 1. decembra 1894 rudarski inženir Avgust Glowacki iz Ljubljane. Temu je trgovinsko ministrstvo dne 9. marca naslednjega leta dovolilo, da sme pričeti s pripravljalnimi tehničnimi deli za normalnotirno lokalno železnico. Dovoljenje je veljalo šest mesecev; proga naj bi se odcepila na primernem mestu obstoječe glavne dvotirne magistrale med Ljubljano in Borovnico čez Log na Vrhniko.⁴ Neposredno nato je zadela Ljubljano velika nesreča — velikonočni potres. Mesto je bilo treba obnoviti ter poškodovana poslopja popraviti. Zato je bilo nujno pripraviti in pripeljati mnogo gradbenega materiala. Sreča v nesreči je bila, da je bil v tem času ustanovljen na Vrhniki začasen konzorcij z nalogo, da gradi vrhniško lokalno progo tako, da bi tekla železnica iz Ljubljane, se odcepila pri km 440 južne železnice ter vozila mimo Brezovice in Lukovice v Log, od koder bi se po posebni proggi ali pa po državni cesti bližala mimo Drenovega griča in Sinje gorice Vrhniki. Konzorcij je že dal nalog za sestavo generalnega projekta in proračuna gradbenemu podjetju Neufeldu na Dunaju.⁵ V tem smislu je poročal in predlagal občinski odbornik Ivan Hribar na seji